

M. Hakan Yavuz University of Utah

Bu yazı geniş bir çalışmanın özeti olarak sunulmuştur. Alevi köyünde (Aggi-Bayburt) doğan ve daha sonra yaşamının bir çok kısmını Alevilerle geçiren bir araştırmacı olarak Aleviligin 'kullanılmasından' her zaman rahatsız oldum. Alevilik benim için Türk toplumunun aynasıdır. O aynada Anadolu'daki kültür dönüşümlerini irdelemek mümkündür. Bu konuda kaynak iletmek isteyen veya soru sormak isteyenler yavuz@poli-sci.utah.edu yazabilirler.

Bektasilik İslam dininin Anadolu tasavvuf felsefesi içinde yorumlanması sonucu başlayan ve daha sonra Alevilik olarak ortaya çıkan yorumlama ve yasama biçimidir. Kısacası, Alevilik İslamın sadece bir yorumu olarak kalmamış ve bir yaşam tarzı haline getirilmiştir. Bir başka deyişle, İslam dininin Anadolu'daki hakim kültürler ve siyasi şartlar altında yorumudur. Ama, merkezi bir eğitim sistemi kurulmadığı için ve çok ücra bölgelerde yaşandığı için Alevilik coğrafyadan ve dışlanmasından etkisinde kalarak daha somut bir inanç sistemi olarak evrilmiştir. Tek bir Alevilik değil bölgelere göre ve eğitim seviyesine göre farklılık arzeden bir Alevilik-ler-den bahsetmek zorundayız. Bu yazıda Alevilik felsefesinin genel hatlarına dokunduktan sonra, siyasi çerçeveden nasıl etkilendiğini belirteceğim. Türkiye'deki toplumsal barışın insani (1) 'deconfessional Islam' anlayışı ve (2) dinin devletleştirilmeden özgürce yaşanması ve yorumlanmasıyla mümkündür. *Deconfessional* İslam dininin hiç bir grubun tekçi yorumuna tabi kalmadan kelimeyi sehadet çerçevesinde asgari müsterekler olarak ele alınmasıdır. Asgari müsterekler konusunda oydasmaya varırken tartışmalı yorum ve uygulamalardan kaçınılmalıdır.

Alevilik ve Aleviler

Türkiye nüfusunun yaklaşık yüzde 11 ila 30'unu (rakam kisten kişiye değişiyor) oluşturan Aleviler bir 'syncretic' inanç sistemine sahipler. Alevi inançlarının ana kaynağı Anadolu tasavvufu olmasına rağmen Samanizmin, Siiligin ve Hristiyanlığın izlerini bulmak mümkündür. Farklı şekillerde ve zamanlarda İslama giren Türk boyları ve Anadolu'daki yerli gruplar İslami farklı şekillerde algılamış ve yorumlamışlardır. İki ana yorumdan biri Alevilik diğeri ise Sünnilik olarak yaşam alanı bulmuştur. Aslında sosyolojik faktörler sonucu oluşan bu dini ayırım daha sonraki sosyal ve siyasi ayrışmalara 'yataklik' etmiştir. Tıpkı, Endonezya'daki 'abangan' (

syncretic

) ile "

santri

" (

orthodox

) Müslümanlar arasındaki ayırımında olduğu gibi

syncretic

özellikler arzeden Müslümanların hem milliyetçilik hem de sol eğilimli ideolojilere daha yakın olduğu görülüyor. Aynı, sürecin Anadolu'daki Müslümanlar için de geçerli olduğunu görüyoruz.

Aslında coğrafi şartların zorlaması ve merkezileştirilemeyen bir eğitimin sonucunda bölgelere göre vurgusu değişen bir İslam yorumuyla karsılaşırız. Alevi yorumun ana noktası insanın esas alınmasıdır. İnsan 'okunması gereken bir kitap' olarak ele alınır. Burada aslında Kur'an'ın insana indirgenmesinden daha çok Kitap'ı anlayan ve anlatan ve hedefi olan 'insan-i kâmil' vurgusu var. Bir başka deyişle, içeriden-disarıya doğru giden ve ahlaklı toplum sırasında bir yorum var. Dinin ibadet yönleriyle beraber insani hedef alan felsefesi üzerinde bir Anadolu tasavvuf 'açılımı' var. Bu açılımın 'anlatım' haline getirilmemesi yoruma ve 'diriliğe' verilen önemdedir. Herkesin üzerinde oydasmaya vardığı bir Alevilik kitabının veya eserinin olmaması Alevilik için bir kayıp veya zayıflık olmaması tam tersine yüzyılların şartları ve baskıları içinde yorumlanarak günümüze akan bir 'açılımlar' imajı olmuştur. Kısacası, yazılı değil daha çok sözlü kültürün ürünüdür. Yazılı olsaydı belki günümüze taşınması daha güç olabilirdi. İnsan dışında Alevi '*hermenitig*' olarak ele alacağım ikinci özellik aslında birinciyle yakından ilgili.

Alevi '*hermenitigi*' sözlü kültür içindeki efsane ve Ali bağlantılı olayların ve hikayelerin günümüz sorunlarının yerel dil ve kültür içinde aktarılması ve anlaşılmasını sağlamaktadır. Aleviliğin özünü oluşturan sözlü kültürün yorumu herkese açıktır. Yerel koşullar içinde 'yasayan' İslam olduğu için herkesin paylaştığı bir gelenektir. Hikaye veya efsaneden çıkarılacak tek bir ders de yok. İşte, bu yazılı olmamasından kaynaklanan sözlü özellik Aleviliği 'diri' kılan önemli bir yöndür. Bir başka deyişle Alevilik İslamın Anadolu tasavvufu içinde 'yerellesmesi'dir. Toplumsal huzura büyük önem veren Alevilik "diline, beline ve eline sahip ol" ilkesiyle ortak yaşamın temel prensipleri olarak: kimseye zarar vermeyecek şekilde ifade özgürlüğünde, insanların özel yaşamını sarsacak ve toplumun temel direği olan ailenin korunması için cinsellikte sınırları belirlemektedir. İnsanları 'ellerine' sahip olmaya çağırarak davranışların ahlaki ilkelere uygun olmasını dile getirmektedir. Tamamen İslamın özündeki prensipleri yasama aktarmaya çalışan Alevilik zengin bir ahlaki temele sahiptir.

Türkiye'deki Alevilerin çoğu Türk olmasına rağmen önemli bir kısmı Kürttür. Kürt Alevilerin cemevindeki ibadet dilleri ise Türkçedir. Kürt Alevileri genelde Zazaca konuşurlar. Alevilik genelde Alevi olmayı kana bağlamışsa da son yıllarda ciddi değişimler var. Aleviliğin ana sembolleri: **saz**, **cem**, ve **dede**'dir. Saz evrensel mesaj veren İslamın müziksel olarak geniş kitlelere, özellikle Arapça bilmeyen kitlelere yansıtılmasında büyük bir araç olmuştur. Saz ve aşık ile İslam siirselliğinin zirvesine taşınmıştır. Cem ise hem bir yerel 'haram' kavramı içinde oluşturulan bir ibadet ve asil olarak 'kamu alanı'dır. Toplumun sorunları ve şikayetleri dinselliğin yoğun olduğu bu alan içinde ele alınmaktadır. Burada, 'haram' ile kamu alanının ilişkilendirilmesi herkesin doğruyu söylemesi ve diğerlerine zarar vermemesi ilkesidir. Alevi 'cemleri' aslında katilimci yerel demokrasinin yaşandığı yerdir. Dede hukukun üstünlüğü (*the rule of law*) ilkesine uygun bir görevi icra etmektedir. Bu hukuk içinde bir toplumsal katilim (*communitarianism*) söz konusudur.

Aleviligin yanlis anlasilmasinda Alevi aydinlarin sorumlulugu büyüktür. Alevilerin Aleviligin arkasindaki Anadolu tasavvufu çerçevesinde kendilerini anlatmalari yerine, Türkiye'deki asiri solcu kesimlerin birer 'yatagi' haline getirilmeleri bu zengin kültürü tamamen bir siyaset araci haline getirmiştir. Cumhuriyet döneminde Aleviligin laik ulus üretme politikasi için 'araçlastirilmasi' ve solcu ideolojilerin 'yatagi' haline getirilmesi Alevi kimliginin içsel zenginligini köreltmis ve Alevilik "Sünni olmayandır" seklinde tanımlanmıştır. Özellikle Cumhuriyet dönemindeki baski politikalarına tepki olarak siyasetlestirilen Sünni Islam'a karsi Aleviler bir karsit güç olarak kullanilmis ve kullanılmaktadır. Bu durum, Türkiye'deki sag-sol ayrismasinin Alevi-Sünni seklinde mobilize edilmesiyle sonuçlanmis ve birçok masum Alevi Çorum, Sivas, Kahramanmaraş olaylarında öldürülmüs veya sakat kalmıştır. Cumhuriyet ideolojisi daha sonra Sünni Islami kullanmaktan geri kalmamis ve Evren döneminde DPT'de projeler dahi hazirlanmıştır. 1980 öncesi katliamlari ve 1980 sonrası izlenen politikalar, Alevilerin Aleviligi bir dinsel kimlik ötesinde bagimsiz bir *ethno-religious* (etnik-dini) kimlik olarak görmesiyle sonuçlanmıştır. Bugün, gittikçe ayri ve bagimsiz bir kimlik olarak gelisen ve devletin de isine gelince kullandigi bir olusumla karsi karsiyayiz.

©1998 **anadolu**

This article can be reproduced provided that full credit is given to **anadolu**

*Bu yazı **anadolu**'ya atif yapılmak kaydiyla kopyalanabilir.*